ДЕРЖАВНА СЛУЖБА СТАТИСТИКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ СТАТИСТИКИ, ОБЛІКУ ТА АУДИТУ

КАФЕДРА МЕНЕДЖМЕНТУ, МАРКЕТИНГУ ТА ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ ТА ІНДИВІДУАЛЬНОЇ РОБОТИ

з навчальної дисципліни

НАЦІОНАЛЬНА ТА РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКИ

для студентів заочної форми навчання
спеціальності **072 «Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок»**

освітньої-професійної програми **«Фінанси, банківська справа та страхування»**

Київ
2024 рік

Методичні рекомендації для самостійної та індивідуальної роботи з навчальної дисципліни «Національна та регіональна економіки» для студентів спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок», «30» серпня 2024 року. – 49 с.

Укладач: Луньова Т.С., доцент кафедри менеджменту, маркетингу та публічного управління, к.е.н.

Затверджено на засіданні кафедри менеджменту, маркетингу та публічного управління
Протокол від «30» серпня 2024 року № 1

Схвалено Вченою радою фінансово-економічного факультету НАСОА
Протокол від «31» серпня 2024 року № 1

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Предметом навчальної дисципліни «Національна та регіональна економіки» є механізм функціонування національної економіки, а також сукупність ресурсних, економічних, інституційних і соціальних чинників, що формують її особливості, закономірності розвитку та принципи територіальної організації виробництва в межах регіонів країни.

Метою вивчення дисципліни є засвоєння закономірностей і специфіки функціонування національної економіки у порівнянні з економічними системами інших держав, набуття студентами системних знань про механізми її розвитку, а також формування теоретичних і практичних навичок аналізу регіональних аспектів економічного зростання.

Основні завдання курсу полягають у розкритті загальних і специфічних рис національної економічної системи; вивченні впливу інституційних факторів на економічний розвиток; опануванні методами історичного аналізу економічних процесів; дослідженні теоретичних засад і ресурсних умов розміщення продуктивних сил, розвитку міжгалузевих комплексів, міжрегіональних і зовнішньоекономічних зв'язків. Також дисципліна спрямована на засвоєння методів аналізу регіональної економіки, обґрунтування територіальної організації виробництва, формування просторового бачення економічних процесів з урахуванням людського потенціалу та досягнень науково-технічного прогресу. Окрему увагу приділено ролі держави у регулюванні економіки, удосконаленню регіональної політики та розвитку сучасного економічного мислення студентів.

Після вивчення дисципліни студент повинен

знати:

- структуру національної економіки та її основні рівні;
- основні теорії й моделі економічного розвитку;
- інструменти державного економічного регулювання;
- методи соціально-економічного прогнозування і принципи макроекономічного планування;
- сучасні проблеми та тенденції регіонального розвитку;
- сутність, завдання, принципи й механізми реалізації державної регіональної політики;
- особливості зовнішньоекономічних зв'язків національної економіки;

вміти:

- здійснювати аналіз структури національної економіки за різними показниками та критеріями;
- оцінювати ключові фактори, що визначають стан і динаміку економічного розвитку;
- визначати конкурентні переваги та виявляти слабкі сторони національної й регіональних економік;
- характеризувати зміни в ефективності функціонування національної економіки та її регіональних підсистем;

- аналізувати тенденції розвитку зовнішньоекономічної діяльності й рівня економічної безпеки держави;

- застосовувати інструменти макроекономічного аналізу для дослідження процесів розвитку національної та регіональних економік;

- формулювати обґрунтовані висновки щодо поточного стану, резервів і перспектив економічного зростання країни.

Невід'ємною складовою процесу вивчення дисципліни «Національна та регіональна економіки» є самостійна та індивідуальна робота студента як основний засіб оволодіння навчальним матеріалом у час, вільний від обов'язкових навчальних занять.

Головною метою самостійної та індивідуальної роботи є закріплення, розширення та поглиблення набутих у процесі аудиторної роботи знань, вмінь та навичок, а також самостійне вивчення та освоєння нового матеріалу під керівництвом викладача, але без його безпосередньої участі. Питання, що виникають у студентів стосовно виконання запланованих завдань, вирішуються на консультаціях з викладачем.

Самостійна та індивідуальна робота студента забезпечується системою навчально-методичних засобів, передбачених для вивчення навчальної дисципліни, а саме: підручниками, навчальними та методичними посібниками, конспектами лекцій, методичними вказівками, розробленими на кафедрі менеджменту, маркетингу та публічного управління.

Самостійна та індивідуальна робота із дисципліни «Національна та регіональна економіки» включає:

- підготовку до аудиторних занять (лекцій, практичних, семінарських);
- самостійне опрацювання тем навчальної дисципліни згідно з навчально-тематичним планом;
- підготовку рефератів, повідомлень, презентацій, тез, статей тощо;
- підготовку до різних видів поточних і підсумкових контрольних заходів.

Вивчення навчальної дисципліни спирається на відповідні навчально-методичні джерела. При використанні літературних джерел слід брати до уваги, що всі вони, як правило, різняться за логічною побудовою навчального матеріалу, визначенням економічних категорій, абревіатурами. У зв'язку з цим доцільно скористатись консультацією викладача.

ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Змістовий модуль 1
Теоретичні основи національної та регіональної економік

Тема 1. Національна економіка: загальне та особливе

Національна економіка як система. Загальносистемні та особливі властивості національної економіки. Цілі національної економіки та умови їх досягнення.

Характеристика основних суб'єктів національної економіки. Сектор домогосподарств, функції домогосподарств та основна мета. Фірма як компонент національної економіки, її функції та цілі. Держава як компонент національної економіки та суб'єкт господарювання.

Зв'язки між компонентами й елементами національної економіки: бюрократичні, ринкові, етичні та агресивні. Ринок як найбільш універсальна форма зв'язку економічних суб'єктів-носіїв попиту та пропозиції. Економічні відносини: сутність та структура.

Предмет, завдання і методи вивчення навчальної дисципліни «Національна та регіональна економіки».

Тема 2. Економічні теорії та базисні інститути національної економіки

Теорії національної економіки. Погляди економістів минулого і сучасності щодо сутності національної економіки, концепції її формування і розвитку.

Характеристика німецької історичної школи як методологічної основи вивчення «національних систем». «Національна система» Ф. Ліста. «Основи національної економії» В. Ойкена.

Базисні інститути національної економіки. Інституціональні елементи господарської системи на макрорівні. Демократія і свобода як базові інститути національної економіки. Головні принципи демократії. Економічна демократія, концепція економічної демократії. Економічна свобода економічних суб'єктів. Бюрократія та бюрократизм.

Тема 3. Основні моделі національної економіки

Причини існування різних моделей національних економік. Підходи до класифікації економічних систем. Моделі доіндустріальної, індустріальної та постіндустріальної економіки.

Основні риси ринкової економіки. Переваги та недоліки ринкової економіки. Особливості командно-адміністративної економіки. Переваги та недоліки командно-адміністративної системи.

Характерні риси та моделі змішаної економічної системи. Американська, японська та шведська моделі. Концепція "економіки узгоджень". "Соціальне ринкове господарство" як форма переходу від воєнної, надцентралізованої

економіки Німеччини до мирної. Основні елементи сучасної структури соціального ринкового господарства.

Поняття перехідної економіки. Особливості моделі розвитку національної економіки України

Тема 4. Структура національної економіки та структурна політика держави

Сутність структури економіки. Основні види структурних співвідношень на макроекономічному рівні: відтворювальні, соціальні, галузеві, регіональні, зовнішньоекономічні.

Галузева структура економіки, її поділ на сектори. Зміна співвідношень між групами галузей внаслідок науково-технічної революції. Регіональна структура економіки, два типи регіональних систем.

Соціальна структура економіки: розподіл народного господарства за формами власності, за організаційно-правовими формами підприємництва, за рівнем доходів певних верств населення.

Структурні проблеми економіки України. Основні диспропорції економіки на момент отримання незалежності. Стан розвитку малого та середнього підприємництва в державі. Розвиток галузей ринкової інфраструктури.

Структурна політика держави: пасивна та активна. Основні напрями державної структурної політики. Методи прямого та непрямого регулювання. Основні пріоритети структурної політики України на сучасному етапі.

Тема 5. Регіональні аспекти розвитку національної економіки

Сутність понять «регіон, економічний район, регіональна економіка». Соціальна роль регіону. Адміністративно-територіальний поділ країни. Сучасна схема економічного районування України.

Сутність поняття «продуктивні сили». Структура системи продуктивних сил. Основні закономірності та принципи розміщення продуктивних сил (РПС).

Закономірності ефективного розміщення продуктивних сил, раціонального розміщення продуктивних сил, пропорційного та комплексного розміщення продуктивних сил.

Закономірність економічної цілісності регіону, закономірність регіональної інтеграції господарства.

Територіальний поділ праці - основа формування економічних районів. Три групи галузей регіонального господарського комплексу. Ефективність спеціалізації регіону.

Регіональна політика: зміст та основні завдання. Два аспекти регіональної політики – політичний та економічний. Основні елементи регіональної політики. Форми територіального регулювання в економічно розвинутих країнах.

Тема 6. Програмування та прогнозування національної економіки

Сутність і основні принципи економічного та соціального прогнозування. Головні функції прогнозування. Система прогнозів економічного та соціального розвитку. Методи і моделі прогнозування. Порядок розробки прогнозних документів.

Суть державного програмування і види програм. Методика та організація розробки цільових комплексних програм. Програми економічного і соціального розвитку в Україні. Місце макроекономічного планування в системі державного регулювання економіки та види макроекономічних планів. Індикативне (рекомендаційне) планування, його методологія.

Змістовий модуль 2
Господарський комплекс та регіональні аспекти розвитку економіки

Тема 7. Національне багатство та система потенціалів національної економіки

Сутність та складові національного багатства. Система потенціалів національної економіки. Природно-ресурсний потенціал. Земельні ресурси та їх використання. Державне регулювання земельних ресурсів. Мінеральні ресурси та сировинно-ресурсна безпека.

Демографічний та трудовий потенціал. Чисельність населення та демографічна ситуація в країні. Трудові ресурси та їх використання. Державне регулювання ринку праці.

Науково-технічний потенціал. Характеристика наукового потенціалу. Сучасний стан розвитку науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт (НДДКР). Технологічні парки. Бізнес-інкубатори. Інноваційний характер розвитку економіки.

Інформаційний потенціал. Національний інформаційний ресурс. Національний інформаційний простір країни. Сучасний стан розвитку інформаційних технологій в країні.

Тема 8. Господарський комплекс України, регіональні особливості його розвитку і розміщення

Сутність господарського комплексу та його структура. Галузь, основні та обслуговуючі галузі. Класифікація видів економічної діяльності (КВЕД). Міжгалузеві комплекси: сутність приклади, характеристика.

Особливості розвитку та регіонального розміщення основних галузей промисловості України. Основні підприємства нафтопереробної галузі. Види електростанцій, їх розміщення за регіонами країни, переваги та недоліки.

Форми організації виробництва в чорній металургії. Розміщення власне металургійного виробництва в Україні. Особливості кольорової металургії.

Фактори, що впливають на розміщення машинобудівних підприємств.

Особливості хімічної та нафтохімічної промисловості. Центри виробництва мінеральних добрив.

Розвиток та розміщення агропромислового комплексу України. Основні зони спеціалізації сільського господарства. Особливості розвитку та розміщення галузей первинної переробки сільськогосподарської сировини.

Транспортний комплекс, фактори, що впливають на його розвиток та регіональне розміщення.

Тема 9. Національна економіка та економічна безпека

Сутність економічної безпеки національної економіки. Складові економічної безпеки. Методологічні аспекти визначення рівня економічної безпеки країни. Оцінка стану економічної безпеки України. Внутрішні та зовнішні загрози економічній безпеці України.

Механізм забезпечення економічної безпеки національної економіки України. Рада національної безпеки і оборони України. Нормативно-правова база із забезпечення економічної безпеки. Концепція економічної безпеки України.

Тема 10. Політика економічного зростання в національній економіці

Сутність економічного розвитку та основні показники його рівня. Індекс людського розвитку: зміст та складові.

Сутність економічного зростання. Три напрями вивчення цього процесу у сучасній економічній теорії. Значення економічного зростання для країни. Інтенсивний та екстенсивний типи економічного зростання. Фактори економічного зростання. Концепція сталого розвитку. Економічний вимір сталого розвитку. Соціальний вимір сталого розвитку. Екологічний вимір сталого розвитку. Нова парадигма сталого розвитку економіки. Національні можливості забезпечення сталого розвитку в Україні.

Тема 11. Інтеграція національної економіки у світове господарство

Зовнішньоекономічна політика та її види. Протекціонізм та фритредерство. Фактори, що впливають на зовнішньоекономічну політику. Тарифні й нетарифні інструменти протекціоністської політики. Платіжний баланс.

Сутність економічної інтеграції. П’ять рівнів розвитку інтеграційних процесів. Переваги інтеграції для взаємодіючих сторін. Сприятливі фактори входження України у світове господарство. Основні форми міжнародного співробітництва України. Інтеграція до ЄС - геополітична стратегія України.

Розвиток транскордонного співробітництва в Україні. Єврорегіони як форма транскордонного співробітництва. Головні проблеми транскордонної співпраці. Напрями удосконалення регіональної політики розвитку транскордонного співробітництва України з країнами ЄС.

Тема 12. Державне регулювання національної економіки

Основні недоліки механізму ринкового саморегулювання. Сутність державного регулювання економіки, його необхідність та об’єктивна потреба. Функції держави в ринковій економіці та напрями державного регулювання. Моделі державного регулювання економіки.

Форми та методи державного регулювання економіки. Методи прямого державного впливу. Методи опосередкованого державного регулювання.

Напрями державного регулювання ринку праці. Мінімальна заробітна плата, її регулююча роль та вплив на макроекономічний стан. Державне регулювання тривалості робочого часу в Україні. Державне регулювання зайнятості.

Негативні наслідки монополізму. Основні напрями антимонопольної політики в Україні. Монопольне (домінуюче) становище суб'єкта господарювання.

Державна інвестиційна політика. Принципи та форми державного регулювання інвестиційної діяльності.

РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО САМОСТІЙНОГО ВИВЧЕННЯ ТЕМ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Тема 1. Національна економіка: загальне та особливе

План, за яким доцільно вивчати тему

1. Загальносистемні та особливі властивості національної економіки
2. Суб’єкти національної економіки України.
3. Ринок як найбільш універсальна форма зв'язку економічних суб'єктів-носіїв попиту та пропозиції.

Рекомендована література:

Базова: [4-5]

Допоміжна: [3, 8]

Інформаційні ресурси: [1-4]

Коротке викладення змісту теми

Національна економіка – це економічна система або сукупність ресурсів та економічних суб’єктів, взаємопов’язаних і взаємодіючих між собою в сфері виробництва, розподілу, обміну та споживання матеріальних благ.

Національна економіка - це структурно і організаційно єдина система взаємопов'язаних галузей і сфер діяльності людей, якій властива відповідна пропорційність, взаємозумовленість розміщення на території, обмеженій державними кордонами. Національна економіка являє собою взаємозв’язок умов виробництва та його результатів і формується як єдиний господарський організм із взаємопов’язаними внутрішніми процесами. Вона є продуктом певних

історичних процесів і періодів, оскільки становлення її здійснюється досить тривалий час.

Національна економіка як система має як *загальносистемні, так і особливі властивості***.** До загальносистемних властивостей національної економіки можна віднести цілісність, ієрархічність та інтегративність.

Цілісність національної економіки проявляється в тому, що зміна структури, зв'язків і поведінки будь-якого економічного суб'єкта впливає на всі інші економічні суб'єкти та змінює систему в цілому. Вірним є і зворотне: будь-яка зміна національної економіки викликає перетворення структури, зв'язків і поведінки економічних суб'єктів.

Ієрархічність національної економіки означає, що вона включена підсистемою в систему більш високого порядку - світову економіку, а кожен її компонент також є системою.

Інтегративність національної економіки означає володіння властивостями, відсутніми в її компонентів. Тому перенесення на національну економіку властивостей одиничного господарства означає заперечення її соціального характеру. Звичайно, національна економіка може й повинна бути пояснена кооперативним ефектом, створеним дією її компонентів, але це не виключає володіння властивостями, відсутніми у підсистем, що входять до неї.

Особливими властивостями національної економіки є наступні:

- її підсистеми мають нечіткі межі: один і той же економічний суб'єкт може одночасно брати участь у різних процесах самоорганізації економіки, може бути елементом системи, що самоорганізується, і навколишнього середовища одночасно;

- самоорганізація національної економіки виникає з кооперації не тільки економічних суб'єктів нижчого рівня один з одним, але й з економічними інститутами, а також кооперації інститутів між собою;

- структура національної економіки нерідко схована за відносинами адміністративної підпорядкованості;

- національна економіка є динамічною системою;

- національна економіка - стохастична система, що не піддається точному й детальному прогнозу;

- національна економіка може бути як відкритою, так і закритою системою.

Суб'єктами національної економіки є домашні господарства, підприємства, фірми, підприємницька структура, держава. Всі вони вступають між собою в певні економічні відносини, що набувають форми вертикальних і горизонтальних зв'язків. Усі суб'єкти є економічно відособленими, зі своїми інтересами, однак їхня діяльність в національній економіці має підпорядковуватися загальнодержавним інтересам національної безпеки.

Предметом вивчення навчальної дисципліни є механізм функціонування національної економіки, сукупність ресурсних, економічних, інституціональних та соціальних чинників, що визначають її відмітні риси, закономірності та принципи територіальної організації продуктивних сил у розрізі регіонів країни.

Основними завданнями вивчення навчальної дисципліни «Національна та регіональна економіки» є:

- розкриття загального та особливого в національній економічній системі;
- дослідження впливу інституціональних чинників на специфіку економічного розвитку;
- оволодіння знаннями і методами історичного аналізу економічних процесів;
- вивчення теоретичних основ та ресурсних передумов розміщення продуктивних сил, формування і розвитку міжгалузевих комплексів, міжрегіональних і зовнішньоекономічних зв'язків;
- опанування методами, що використовуються при аналізі розвитку економіки регіонів та обґрунтуванні територіальної організації виробництва;
- вивчення функціональної ролі держави в управлінні економікою та шляхів удосконалення державної регіональної політики.

Питання для самоперевірки знань

1. Визначте сутність терміну «Національна економіка»
2. Назвіть основних суб'єктів національної економіки як економічної системи
3. Назвіть та охарактеризуйте чотири головних види зв'язків між елементами і компонентами національної економіки
4. Охарактеризуйте загальносистемні та особливі властивості національної економіки.

Тести для самоперевірки знань

1. Риса національної економіки, яка означає володіння властивостями, відсутніми в її компонентів:
   1) Цілісність
   2) Інтегративність
   3) Ієрархічність

2. Що вивчає «Національна та регіональна економіка»?
   1) Історію розвитку економіки певної країни
   2) Питання розвитку окремих галузей національної економіки, міжгосподарських комплексів та депресивність регіонів
   3) Механізм функціонування національної економіки, сукупність чинників, що визначають її відмітні риси, закономірності та принципи територіальної організації продуктивних сил у розрізі регіонів країни

3. Риса національної економіки, яка означає, що національна економіка включена підсистемою в систему більш високого порядку - світову економіку
   1) Ієрархічність
   2) Цілісність
   3) Інтегративність

4. Національна економіка – це стохастична система?

1) Так
2) Ні

5. Риса національної економіки, яка означає, що будь-яка зміна національної економіки викликає перетворення структури, зв'язків і поведінки економічних суб'єктів.

1) Ієрархічність
2) Цілісність
3) Інтегративність

Тема 2. Економічні теорії та базисні інститути національної економіки

План, за яким доцільно вивчати тему

1. Погляди економістів минулого і сучасності щодо сутності національної економіки
2. Базисні інститути національної економіки.
3. Інституціональні елементи господарської системи на макрорівні.

Рекомендована література:

Базова: [3-5]
Допоміжна: [1, 4]
Інформаційні ресурси: [2, 4-6]

Коротке викладення змісту теми

Методологічною основою вивчення «національних систем» є німецька історична школа. Її основним методологічним принципом був принцип історизму, відповідно до якого кожний народ має власний шлях соціально-економічного розвитку. Німецькі економісти, заперечуючи існування «всезагальних та універсальних законів», пропонували досліджувати насамперед особливості національної соціально-економічної системи, а практичною їх метою було вироблення конкретних рекомендацій урядам у здійсненні національної політики. У рамках цього напряму економічної науки досліджувались такі головні питання: плинність та динамічність у розвитку різних економічних систем, причини змін у господарській діяльності та її мотивах, доцільність державного та громадського втручання в економічні процеси і явища, роль особистості у розвитку економіки країни.

На думку Фрідріха Ліста, кожна нація проходить у своєму розвитку ряд послідовних етапів. Різні країни перебувають на різних стадіях розвитку, а тому їх економіка не може підкорятися єдиним універсальним законам. Вчення Ф.Ліста одержало назву економічного націоналізму. Він розробив теорію національної економіки як органічної солідарності, підпорядкувавши економіку неекономічній спільності – народу.

Інститути національної економіки - це ключові елементи будь-якої економічної системи; механізми упорядкування економічних дій, що становлять сутнісну основу економічної системи суспільства.

Інститути можна розглядати як регулятори поведінки суспільства. Теорія інститутів становить собою комплексне економічне вчення, об'єктами дослідження якого є такі інститути, як корпорація, держава, профспілки, ринок, психологічні, моральні та етичні (звичаї, норми, навички, інстинкти тощо) чинники розвитку сучасної цивілізації та окремо взятих національних господарських систем. До інститутів національної економіки також відносять податки, грошову систему, доходи, планування, виробництво, обмін, розподіл, споживання тощо, оскільки вони виступають конкретними формами прояву базових економічних інститутів.

Загальними інституціями сучасного громадянського суспільства, що визначають якісний рівень розвитку всіх його підсистем, є демократія та свобода.

Демократія (грец. demokratia - народовладдя) – це форма суспільної влади і держави, що ґрунтується на визнанні народу як джерела влади. Головними принципами демократії, що найбільш повно відображають її сутність як інституції громадянського суспільства, є: рівноправність усіх громадян, наділення їх соціальними, політичними, національними та іншими правами та свободами, що закріплюються в законі та традиціях, право на участь в управлінні державою і суспільством, підпорядкування меншості більшості.

На рівні національної економіки розвиток економічної демократії передбачає:

- наявність органів соціального партнерства або економічного самоуправління;
- процес залучення профспілок до співволодіння підприємством через збільшення частки участі (фондів) у прибутках підприємств;
- контроль виробничих рад за значною сферою господарської діяльності (зайнятість, соціальна політика, гуманізація праці тощо).

Економічний порядок - якісна характеристика стану соціально-економічної системи щодо морально-етичних і політичних норм.

Економічна свобода в найширшому значенні - це форми і варіанти економічної поведінки підприємств, сім'ї, окремих громадян у виборі сфери застосування своїх здібностей, знань, професії, способів розподілу доходів, споживання матеріальних і духовних благ.

Основою економічної свободи є: плюралізм форм власності, зокрема існування приватної, колективної, державної, інтегрованої власності та їх різновидів; наявність політичної свободи; досконале законодавство, зорієнтоване на права людини; економічний прогрес; відсутність значної кількості безробітних тощо.

Бюрократія (франц. bureau - бюро, канцелярія, kratos - сила, влада, держава) - система економічного, соціального, політичного та адміністративного управління і регулювання, що ґрунтується на розмежуванні владних повноважень, їх відокремленні від волі окремих членів суспільства та їхніх груп з метою формування єдиного управлінського центру для координації усіх

елементів та взаємозв'язків у системі суспільних відносин.

Надмірне зловживання владними повноваженнями, концентрація їх в окремих руках та привласнення адміністративного ресурсу досить часто породжує свою крайню негативну форму - бюрократизм.

Бюрократизм - монополізація в корисливих цілях основних важелів влади та управління в руках працівників спеціалізованого апарату різноманітних економічних і спеціальних інститутів та організацій і орієнтація нижчих ланок апаратного управління і влади на формальне виконання наказів або імітацію їх виконання в разі виникнення ризику відповідальності.

Питання для самоперевірки знань

1. Назвіть базисні інститути національної економіки
2. Охарактеризуйте принципи німецької історичної школи
3. Сформулюйте роль та значення інститутів для національної економіки
4. Назвіть інституціональні елементи господарської системи на макрорівні
5. У чому полягає свобода вибору?

Тести для самоперевірки знань

1. Кого з перерахованих економістів можна віднести до основоположників інституціонального напряму економічної теорії?

1) А. Сміт
2) Дж. Гелбрейт
3) Т. Веблен
4) Р. Коуз

2. Виберіть із переліку представника німецької історичної школи:

1) Г.Шмоллер
2) Дж. Кейнс
3) Д.Рікардо

3. До базових інститутів економіки представники інституціоналізму відносять:

1) Збалансованість, цілісність, системність, керованість
2) Норми, традиції, принципи, звичаї, соціально-психологічні особливості нації
3) Владу, працю, власність, управління
4) Науку, знання, управління, капітал

4. Економічна теорія, в якій за основу взято граничну корисність визначеного виду товару:

1) Вільного підприємництва
2) Історичної економіки
3) Меркантилізму
4) Маржиналізму

5. Принципи економічної теорії К. Маркса та В. Леніна:

1) Приватна власність та розподіл продукту

2) Суспільна власність та централізоване управління

3) Суспільна власність та ринковий розподіл

4) Змішана власність та централізований розподіл продукту

Тема 3. Основні моделі національної економіки

План, за яким доцільно вивчати тему

1. Підходи до класифікації економічних систем.

2. Основні риси та особливості ринкової економіки, командно-адміністративної економіки та змішаної економічної системи.

3. Особливості моделі розвитку національної економіки України.

Рекомендована література:

Базова: [3-5]

Допоміжна: [9, 17]

Інформаційні ресурси: [1-2, 4-5, 7]

Коротке викладення змісту теми

Існує декілька підходів до класифікації економічних систем. З точки зору домінування техніко-економічних укладів у національній економіці країни розрізняють доіндустріальні, індустріальні й постіндустріальні (інформаційні) економіки.

За рівнем відкритості національних економік світовому ринку національні економічні системи можуть бути *відкритими й закритими*.

За способами регулювання господарчої діяльності розрізняють країни з *ринковою і неринковою* економікою.

За іншою класифікацією виділяють три типи економічних систем: ринкову, командно-адміністративну та змішану економіку.

Переваги ринкової економіки:

- ефективний розподіл ресурсів на виробництво необхідних суспільству товарів і послуг, стихійне пристосування обсягів та структури виробництва до обсягів і структури суспільних потреб;

- у центрі уваги завжди знаходиться споживач, не існує виробництва задля виробництва;

- свобода вибору та дій як споживачів, так і підприємців, а також свобода переміщення ресурсів по різним сферам і галузям, свобода ціноутворення;

- оптимальне використання досягнень науково-технічного прогресу з метою отримання прибутку;

- гнучкість та здатність пристосовуватися до умов, які постійно змінюються.

Недоліки ринкової економіки:

- є недостатньо стабільною системою, що знаходить свій прояв у нестійких

темпах і циклічності економічного розвитку, неповній зайнятості, інфляції;

- не сприяє збереженню невідтворюваних ресурсів;

- не гарантує право на працю та дохід, не забезпечує його перерозподілу, відтворює суттєву нерівність;

- неминуче породжує монополію, що суттєво послабляє конкуренцію як рушійну силу ринкової системи;

- не має економічного механізму захисту навколишнього середовища.

Переваги командно-адміністративної економіки:

- можливість швидкої концентрації сил на виконання пріоритетних напрямів діяльності;

- комплексний підхід до вирішення проблем;

- врахування можливостей безперервного перспективного та поточного планування;

- сполучення галузевого та територіальних підходів у плануванні;

- взаємозв'язок у планах соціальних і економічних аспектів розвитку суспільства;

- повна зайнятість працездатного населення;

- безплатність багатьох послуг у сферах охорони здоров'я, освіти, культури, спорту.

Недоліки командно-адміністративної економіки:

- монополізація та бюрократизація економіки;

- централізована державна власність на всі види ресурсів;

- переважання адміністративних методів управління;

- відсутність вільних ринкових відносин;

- хронічний дефіцит різних ресурсів;

- диктат виробників над споживачами;

- сприятливі умови для формування та функціонування тіньової економіки.

Змішана економіка поєднує у собі різні форми власності й два механізми макроекономічного регулювання: ринковий і державний. Три найтиповіші моделі змішаної економіки - американська, японська та шведська.

Останнім часом багато вчених звертають увагу на соціально-економічний розвиток у напрямі від ринкової економіки до змішаної, а далі - до економіки узгоджень.

Концепцію *"економіки узгоджень"* було розроблено у країнах і для країн Скандинавії на основі спеціальних досліджень: з питань політики заробітної плати - в Данії; споживчого попиту – в Норвегії.

Висновок науковців полягав у тому, що головним регулятором економічних зв'язків і прийняття рішень з фундаментальних економічних питань у наш час стали переговори (узгодження), які доповнюють ринкове регулювання економіки. Найбільш очевидними вони є на ринку праці, де шляхом узгоджень між працівниками (профспілками) і роботодавцями регулюються рівень заробітної плати, тривалість робочого тижня, відпусток та інші питання. Таким самим чином між приватними фірмами і державою погоджуються інвестиційні проекти.

Перехідна економіка – це особливий стан економічної системи на етапі її

становлення (від еволюції до зрілого врівноваженого стану) і реформування (від еволюції до нової економічної системи, до нового врівноваженого стану).

Питання для самоперевірки знань

1. Перерахуйте основні складові економічної системи
2. Охарактеризуйте підходи до класифікації економічних систем.
3. Назвіть основні риси класичної ринкової економіки
4. Назвіть характерні риси моделі постіндустріальної економіки
5. Чому більшість сучасних економічних систем є змішаними?
6. Назвіть основні елементи сучасної структури соціального ринкового господарства
7. Охарактеризуйте японську модель змішаної економіки
8. Назвіть особливості моделі розвитку національної економіки України

Тести для самоперевірки знань

1. В якій з моделей державного регулювання економіки рівень державного втручання в економіку найбільш низький?
   1) Американська
   2) Шведська
   3) Німецька

2. Концепцію "економіки узгоджень" було розроблено:
   1) У США
   2) В Австралії
   3) В Італії
   4) У скандинавських країнах

3. Модель індустріальної економіки:
   1) Характеризується високим рівнем наукоємності виробництва
   2) Формується в ситуації домінування сфер важкої промисловості
   3) Заснована на натуральному господарстві й ручній праці

4.Яку модель національної економіки називають розподільчим соціалізмом?
   1) Американську
   2) Німецьку
   3) Шведську
   4) Японську

5. Модель постіндустріальної економіки:
   1) Заснована на натуральному господарстві й ручній праці
   2) Формується в ситуації домінування сфер важкої промисловості
   3) Характеризується високим рівнем наукоємності виробництва

Тема 4. Структура національної економіки та структурна політика держави

План, за яким доцільно вивчати тему

1. Основні види структурних співвідношень на макроекономічному рівні.
2. Галузева структура економіки, її поділ на сектори.
3. Основні напрями державної структурної політики.

Рекомендована література:
Базова: [3-5]
Допоміжна: [9-10]
Інформаційні ресурси: [2, 5, 7]

Коротке викладення змісту теми

Економіка будь-якої країни є складною системою, тобто сукупністю якісно визначених елементів або підсистем, між якими існує закономірний зв’язок. Співвідношення, які відбивають взаємозв'язки та взаємозалежності між окремими частинами економіки в процесі її розвитку, характеризуються поняттям *«структура економіки».*

Вчені виділяють такі основні види структурних співвідношень на макроекономічному рівні: відтворювальні, соціальні, галузеві, регіональні, зовнішньоекономічні.

Визначальна роль у структурній характеристиці економіки належить *галузевій структурі.* Характер галузевої структури економіки пов'язаний із сучасним станом суспільного поділу праці, тобто з процесами диференціації та інтеграції в структурних перетвореннях національного господарського комплексу на шляху від централізованої до ринкової економіки.

Основу галузевої структури сьогодні становлять макропропорції між секторами економіки, між групами галузей, що мають однакові економічні характеристики. Згідно із системою національних рахунків, економіка поділяється на п’ять секторів: нефінансові корпорації; фінансові корпорації; сектор загального державного управління; домашні господарства; некомерційні організації, що обслуговують домашні господарства.

Велике значення з погляду аналізу сучасних структурних зрушень має *регіональна структура* економіки. Ключовим моментом формування певних територіальних утворень різних рівнів є взаємодія економічних інтересів господарських систем і населення даної території, наявність корисних копалин і сировинної бази, природні умови, культура, традиції і т. п. На цій підставі формуються два типи регіональних систем: перший пов'язаний з розподілом економіки на економічні райони, територіальні виробничі комплекси, спеціальні економічні зони; другий - з адміністративно-територіальним поділом України.

Важливою характеристикою економічної системи є її *соціальна структура*. Соціальна структура відбиває розподіл народного господарства за формами власності, за організаційно-правовими формами підприємництва, за

рівнем доходів певних верств населення.

Своєрідним дзеркалом стану економіки є *структура зовнішньої торгівлі.* Так, наприклад, для індустріально розвинених країн характерна висока питома вага експорту промислової продукції, особливо кінцевої, з високим технологічним рівнем, наукомісткої. В експорті більшості країн, що розвиваються, переважають сировина та матеріали.

Структурна політика держави - це обгрунтування цілей та характеру структурних перетворень, визначення комплексу заходів щодо підтримки розвитку тих елементів економічної системи, які забезпечують економічне зростання та вирішення актуальних соціальних проблем сьогодення. На практиці існує два типи структурної політики: пасивна й активна. У кінцевому підсумку, вони різняться між собою ступенем втручання держави в структурні зрушення.

Пасивна структурна політика полягає в тому, що держава створює правову базу для вільного переливання капіталу та праці з одних галузей в інші, але безпосередньо не втручається в інвестиційні процеси в окремих галузях.

Активна структурна політика полягає в тому, що держава широко застосовує державні важелі для прискорення прогресивних структурних зрушень. Концепція активної структурної політики грунтується на чіткому визначенні найбільш ефективних напрямів структурної трансформації економіки, до яких можна віднести: зростання виробництва в галузях, які забезпечують значну частину експортної продукції; зростання виробництва в галузях, які здатні на внутрішньому ринку замінити імпортну продукцію. Перш за все це стосується галузей, які виробляють споживчі товари та продукти харчування; розвиток виробництва товарів, конкурентоспроможних на світовому ринку; підтримка виробництв, які впроваджують ресурсозберігаючі технології з метою скорочення попиту на дефіцитні для країни ресурси.

Перелік основних напрямів державної структурної політики постійно змінюється залежно від актуальних завдань та умов розвитку економіки.

Держава може здійснювати структурну політику за допомогою методів прямого та непрямого регулювання.

До методів *прямого регулювання* належать: надання фінансової допомоги у вигляді інвестиційних надбавок, субсидій, дотацій, позичок на розвиток окремих галузей, виробництв, регіонів; використання системи державних замовлень і закупівель; методи індикативного планування тощо.

До методів *непрямого регулювання* належать: надання податкових і кредитних пільг із диференціацією за відповідними галузями та виробництвами, які визнані пріоритетними; здійснення політики прискореної амортизації, цінової та експортно-імпортної політики, у тому числі встановлення різних імпортних та експортних тарифів тощо.

Питання для самоперевірки знань

1. Назвіть основні види структурних співвідношень на макроекономічному рівні.

2.Від яких факторів залежить співвідношення між споживанням та нагромадженням в національній економіці?

3. В чому полягає зміст пасивної структурної політики держави?

4. Назвіть сектори національної економіки згідно системи національних рахунків.

5. Назвіть основні диспропорції структури економіки України на момент отримання незалежності

6. Назвіть основні напрями державної структурної політики України.

Тести для самоперевірки знань

1. Згідно із системою національних рахунків, рекомендованою ООН у 1993 р., економіка поділяється на:

1) Шість секторів
2) П’ять секторів
3) Чотири сектори

2. Який показник характеризує соціальну структуру економіки:

1) Співвідношення між споживанням і нагромадженням
2) Співвідношення між експортом і імпортом
3) Співвідношення між формами власності

3. Який показник характеризує відтворювальні пропорції в економіці:

1) Співвідношення між споживанням і нагромадженням
2) Співвідношення між формами власності
3) Співвідношення між експортом і імпортом

4. Взаємозв’язок основних категорій ринку (пропозиції та ціни):

1) Зміна пропозиції впливає на зміну ціни
2) Збільшення пропозиції впливає на зниження ціни
3) Збільшення пропозиції не впливає на зміну ціни
4) Пропозиція не впливає на ціну

5. Пріоритети структурної перебудови в сфері малого та середнього підприємництва:

1) Проведення горизонтальної промислової політики
2) Збільшення кредитних ресурсів
3) Правове та фінансове забезпечення малого та середнього підприємництва
4) Всі відповіді вірні

Тема 5. Регіональні аспекти розвитку національної економіки

План, за яким доцільно вивчати тему

1. Сутність понять «регіон, економічний район, регіональна економіка».
2. Сутність поняття «продуктивні сили». Структура системи продуктивних сил.
3. Територіальний поділ праці – основа формування економічних районів.
4. Основні елементи регіональної політики.

Рекомендована література:

Базова: [1-3]

Допоміжна: [11, 16]

Інформаційні ресурси: [1-3, 7]

Коротке викладення змісту теми

В науці існує досить багато різноманітних визначень поняття “регіон”.

Регіон – це територія, що за сукупністю своїх елементів відрізняється від інших територій та характеризується єдністю, взаємопов’язаністю складових і цілісністю. У такому формулюванні термін “регіон” є синонімом терміну “район”. Найважливіша характеристика регіону – його цілісність. Регіон представляє триєдність середовищ: природного, матеріального (створеного людиною) та соціального. Регіональна цілісність передбачає територіальну цілісність та неподільність.

Більш детальніша характеристика цього поняття така: “*Регіон* – це соціально-економічний організований простір із конкретною природно-географічною територією, з притаманним певним типом і характером виробництва, із специфічними історико-культурними і демографічними особливостями, з адміністративно-політичною територією розташування й певною межею регіону, із дією одного кола нормативно-правової бази”.

Як частина території держави, термін “регіон” вживається в двох значеннях. В першому – для позначення частини території з певними географічними, історичними, культурними, національними особливостями. В цьому випадку регіон не має статусу адміністративно-територіальної одиниці. У другому випадку – цим терміном позначаються області, райони, автономні області.

Регіон виконує певну соціальну роль, яка полягає в тому, щоб забезпечити реалізацію прав та інтересів жителів, вирішити власними силами конкретні проблеми, що виникають на його території, за допомогою власних ресурсів.

Економічний район – це економічно цілісна частина території країни, якій властиві такі ознаки, як спеціалізація і комплексність господарства.

На відміну від одиниць адміністративно-територіального поділу, соціально-економічні райони не мають органів управління. Регулювання економічних і соціальних процесів на їх території відбувається на основі реалізації програм соціально-економічного розвитку.

Регіональна економіка – це наука, предметом вивчення якої є особливості і закономірності розміщення продуктивних сил, а також розвиток соціально-економічних процесів за регіонами країни. Об'єкт дослідження науки – регіони країни.

Продуктивні сили – це система суб'єктивних та об'єктивних елементів виробництва, в межах якої здійснюється перетворення речовин та сил природи з метою задоволення людських потреб. Ця система включає: трудові ресурси (економічно активне населення); засоби виробництва; природні ресурси; науку; інформацію; форми і методи організації виробництва та праці.

Розміщення продуктивних сил – це динамічний стан, що характеризує поділ продуктивних сил на території згідно з природними, соціальними та економічними умовами окремих регіонів і визначається особливостями територіального поділу праці, властивими даній соціально-економічній системі

Продуктивні сили розміщені на території країни чи регіону під впливом об'єктивних законів, закономірностей та суб'єктивних дій людини. Правильне врахування існуючих закономірностей дає можливість підвищити результативність виробничої діяльності людини.

Закономірності розміщення продуктивних сил виявляються у відношеннях між виробничою діяльністю людей і територією, на якій люди діють. Пізнання закономірностей дозволяє оптимально розмістити виробництво, ефективно провести господарську організацію території, керуючись принципами розміщення продуктивних сил.

Принципи розміщення продуктивних сил – це свідома економічна політика, спрямована на максимальний вияв об'єктивних закономірностей розміщення продуктивних сил.

Основою визначення спеціалізації регіону є ступінь його участі в територіальному поділі праці. *Територіальний поділ праці* – це географічний поділ праці, тобто поділ праці всередині країни між окремими районами та на внутрішньорайонному рівні. Територіальний поділ праці – це процес виробничої спеціалізації території, зумовлений посиленням міжрегіональної кооперації, обміном спеціалізованою продукцією та послугами.

Регіональний господарський комплекс складається, як правило, з трьох груп галузей: *спеціалізуючі, допоміжні та обслуговуючі.*

Регіональна політика – це свідома розробка і впровадження доцільних заходів з економічної організації території регіону згідно із закономірностями розміщення з метою оптимізації розміщення продуктивних сил по території країни, вирівнювання умов господарювання та життєдіяльності країни.

Одним із найважливіших завдань розробки регіональної політики є визначення перспектив розвитку кожного регіону. Ці перспективи повинні виражатися передусім у визначенні та систематичному уточненні спеціалізації регіону. Складовою частиною регіональної політики є державні регіональні програми, які реалізуються у масштабі країни, окремих областей, систем розселення.

Питання для самоперевірки знань

1. Дайте визначення термінам “регіон”, “регіональна економіка”, “регіональна політика”.
2. Дайте визначення поняття «продуктивні сили». Охарактеризуйте структуру системи продуктивних сил.
3. Що таке територіальний поділ праці?
4. Як визначити рівень спеціалізації регіону?
5. Назвіть основні завдання регіональної політики
6. В чому полягає основний економічний аспект регіональної політики?

Тести для самоперевірки знань

1. Закономірності розміщення продуктивних сил – це:
   1) Положення, що визначають об’єктивні потреби й умови розвитку
   2) Об’єктивно існуючий, повторюваний, істотний зв’язок явищ природи із суспільним життям
   3) Заходи щодо економічної організації території
   4) Всі попередні відповіді невірні

2. Відповідне наближення матеріало-, енерго- та водомістких галузей до джерел сировини, енергії та води означає реалізацію принципу:
   1) Комплексного розміщення виробництва
   2) Раціонального розміщення виробництва
   3) Збереження екологічної рівноваги
   4) Обмеженого централізму

3. Який вчений був ідеологом поняття «регіональна наука»?
   1) У. Айзард
   2) А. Льош
   3) Й. Тюнен
   4) В. Кристаллер

4. Чия теорія розміщення виробництва передбачала поняття «ізольована держава»?
   1) Д. Рікардо
   2) Й. Тюнена
   3) А. Вебера

5. Головною продуктивною силою є:
   1) Природа
   2) Людина
   3) Засоби виробництва

Тема 6. Програмування та прогнозування національної економіки

План, за яким доцільно вивчати тему:

1. Система прогнозів економічного та соціального розвитку.
2. Методика та організація розробки цільових комплексних програм.
3. Місце макроекономічного планування в системі державного регулювання економіки.

Рекомендована література:
Базова: [3-5]
Допоміжна: [5, 8]
Інформаційні ресурси: [1-3, 5]

Коротке викладення змісту теми

Прогноз - це науково обгрунтоване міркування про можливий стан об'єкта у майбутньому. Прогнозування поєднує в собі два елементи - передбачення і пропонування. Відповідно до цього виділяють пошуковий і нормативний прогнози.

Пошуковий прогноз має здебільшого теоретико-пізнавальний характер, не враховує цілеспрямованих дій з боку суб'єктів управління. Його завдання - з'ясувати, як розвиватиметься досліджуваний об'єкт у разі збереження існуючих тенденцій.

Нормативний прогноз має управлінський характер, пов'язаний з можливістю прийняття на підставі отриманих знань управлінського рішення, його розробляють на засадах наперед визначених цілей.

Розроблені різні класифікації прогнозів.

За об'єктами прогнозування виділяють такі три головні групи прогнозів:

1) *прогнози ресурсів* (природних ресурсів, запасів природної сировини і стану природного середовища, демографічні та науково-технічного прогресу);

2) *прогнози розвитку економіки* (галузей економіки або народногосподарських комплексів, динаміки, темпів і факторів економічного зростання, міжгалузевих структурних зрушень, розміщення продуктивних сил);

3) *прогнози суспільних потреб* (виробничих, особистих, загальнодержавних потреб, підвищення життєвого рівня населення, процесів соціального розвитку, зовнішньополітичні і військово-стратегічні).

Залежно від рівня агрегування показників розрізняють прогнози *макроекономічні, макроструктурні* (укрупнені галузеві) і *галузеві.*

Залежно від розрахованого періоду дії економічні прогнози є *оперативні, коротко-, середньо- і довготермінові***.** У соціально-економічних прогнозах використовують такий часовий масштаб:

- оперативні прогнози - до одного місяця;
- короткотермінові - до одного року;
- середньотермінові - до п'яти років;
- довготермінові - на період понад п'ять років.

Основні *функції прогнозування* такі:

- аналіз економічних, соціальних, науково-технічних процесів і тенденцій;

- дослідження об'єктивних зв'язків соціально-економічних явищ господарського розвитку у конкретних умовах;

- оцінка сформованого рівня розвитку конкретної ситуації і виявлення тенденцій, які можуть скластися у майбутньому, передбачення нових ситуацій та їхня оцінка;

- виявлення можливих альтернатив розвитку економіки у перспективі, нагромадження наукового матеріалу для обгрунтованого вибору певних рішень.

Сутність державного програмування полягає в аналізі стану національної економіки, виявленні проблем, які не можуть вирішити ринкові механізми, розробці та реалізації окремих економічних програм.

Мета державного програмування - досягнення прийнятного для держави варіанта розвитку економіки.

Головними завданнями програмування є підтримка економічної рівноваги, вплив на якісне перетворення економіки, стимулювання її розвитку.

Програмування національної економіки як явище в системі державного регулювання з'явилось у світовій практиці в середині XX ст. Першими на цей шлях стали США, Канада, Франція і Японія.

Програмування, як форма державного регулювання, має такі специфічні *особливості:*

1) втручання держави в економіку не ліквідує стихійність у ринкових перетвореннях, а лише коректує цей процес;

2) програмування є елементом сучасної ринкової організації економіки, оскільки держава не керує агентами ринку, а лише спрямовує їхню діяльність;

3) основою програмування є структурне регулювання;

4) програмування, як форма впливу на економіку, є системним і комплексним.

Світова практика застосування макроекономічного планування дає змогу виділити три його головні форми: *директивне, індикативне та стратегічне.*

В Україні індикативне планування було запроваджене у 1993 р. Воно має низку особливостей, які суттєво відрізняють його від директивного. Перш за все воно є системою необов'язкових для суб'єктів ринкових відносин рекомендацій, а характерною рисою його є змога коригувати програми (плани) розвитку економіки відповідно до змін у розвитку ринку. Індикативне планування принципово відрізняється від директивного способами реалізації поставлених цілей. Показники індикативного плану набувають життєвої сили для суб'єктів ринку лише через цілеспрямовану систему правових та економічних регуляторів.

Метою індикативного планування є реалізація цілей державного впливу на економічний та соціальний розвиток. Головне призначення індикативного планування в Україні - розробка, обгрунтування і вжиття заходів щодо державного регулювання соціально-економічного розвитку країни. З 1995 р. індикативне планування в Україні полягає в розробці Державної програми економічного і соціального розвитку України.

Питання для самоперевірки знань

1. Що таке прогноз та економічний прогноз? Які види прогнозів ви знаєте?
2. У чому полягає суть макроекономічного прогнозування?
3. Охарактеризуйте основні принципи макроекономічного прогнозування.
4. Назвіть основні завдання державного програмування
5. Які головні функції індикативного плану?
6. Яка установа займається прогнозуванням національної економіки України?

Тести для самоперевірки знань

1. За об'єктами прогнозування виділяють такі головні групи прогнозів:
   1) Прогнози ресурсів, розвитку економіки, прогнози суспільних потреб
   2) Макроекономічні, макроструктурні та галузеві прогнози
   3) Короткострокові, середньострокові та довготермінові прогнози

2. Зміст індикативного планування полягає в:
   1) Затвердженні обов’язкових завдань для товаровиробників
   2) Координації діяльності товаровиробників
   3) Всі відповіді не вірні

3. Стратегічне планування – це:
   1) Координація діяльності виробників
   2) Системний спосіб управління змінами, творчий процес визначення і здійснення найбільш важливих дій
   3) Забезпечення виробників інформацією
   4) Всі відповіді не вірні

4. При аналізі та прогнозуванні економічних процесів необхідно дотримуватися принципів:
   1) Системного, комплексного, динамічного
   2) Статистичного, структурного, продуктивного
   3) Урахування інтересів виробників та держави
   4) Усі варіанти можна застосувати

5. Для визначення можливого обсягу виробництва промислової продукції використовується:
   1) Баланс засобів виробництва
   2) Баланс предметів споживання
   3) Баланс виробничих потужностей

Тема 7. Національне багатство та система потенціалів національної економіки

План, за яким доцільно вивчати тему

1. Система потенціалів національної економіки.
2. Земельні ресурси та їх використання.
3. Трудові ресурси та їх використання.
4. Характеристика наукового потенціалу.
5. Сучасний стан розвитку інформаційних технологій в країні.

Рекомендована література:
Базова: [1-5]
Допоміжна: [5, 12, 15]
Інформаційні ресурси: [1-2, 4-7]

Коротке викладення змісту теми

Найважливішою характеристикою, що визначає потенційні можливості країни з виробництва товарів і послуг, є національне багатство.

Національне багатство – це сукупність природних ресурсів, а також створених і нагромаджених у країні працею всього суспільства матеріальних благ, рівня освіти, виробничого досвіду, майстерності, творчого обдарування населення. Національне багатство поділяється на матеріальне і нематеріальне.

Головними елементами *матеріального багатства* є:

- природні ресурси (земля, ліси, води, корисні копалини);
- основні фонди;
- матеріальні оборотні фонди (запаси сировини, матеріалів, палива, запаси виробленої продукції);
- державні резерви;
- предмети тривалого користування у населення (транспортні засоби, меблі).

До *нематеріального багатства* відносять:

- науковий потенціал;
- освітній потенціал;
- кваліфікаційний потенціал;
- культурний потенціал.

Під *економічним потенціалом країни* слід розуміти здатність суспільства виробляти товари і послуги та забезпечувати розширене відтворення з метою задоволення потреб населення, поліпшення якості життя її громадян.

Основними складовими системи потенціалів національної економіки є наступні: природно-ресурсний та екологічний потенціал; демографічний та трудовий потенціал; науково-інноваційний потенціал; інформаційний потенціал.

Природно-ресурсний потенціал (ПРП) країни є важливим фактором розміщення та розвитку її продуктивних сил. Він визначається кількістю, якістю, сполученням природних ресурсів та природних умов території. Тобто, це

сукупність природних ресурсів і природних умов, які знаходяться в певних географічних межах, що забезпечують задоволення економічних, екологічних, соціальних, культурно-оздоровчих та естетичних потреб людини і суспільства.

Природно-ресурсний потенціал є багатокомпонентним. Сучасні дослідники виділяють такі його складові: земельні; мінерально-сировинні; водні; лісові; рекреаційні.

Демографічний потенціал національної економіки визначається такими характеристиками:

1) статево-вікова структура;

2) співвідношення показників природного руху населення, що розглядаються послідовно за певний проміжок часу;

3) співвідношення показників механічного руху населення.

Трудовий потенціал – це трудові ресурси з урахуванням усієї сукупності їхніх кількісних та якісних характеристик, зайнятості й робочих місць. *Трудовий потенціал* характеризує кількість, якість та міру можливості реалізації сукупної здатності до суспільно корисної діяльності тієї частини населення, яка бажає, здатна та готова працювати (включаючи зайнятих та безробітних), визначаючи можливості приведення у дію інших складових економічного потенціалу через конкретну систему форм та відносин власності.

Одним із основних інструментів регулювання використання трудового потенціалу є *баланс трудових ресурсів.* Його складають за даними статистичного обліку, демографічними розрахунками, даними відділів з використання трудових ресурсів в обласних адміністраціях, міських бюро з працевлаштування та інформації населення.

Науково-інноваційний потенціал - це сукупність ресурсів і можливостей сфери науки, яка дає змогу за наявних форм організації та управління ефективно вирішувати господарські завдання. Інноваційний потенціал країни — це здатність фундаментальної та прикладної науки забезпечити нововведеннями процес оновлення продукції. Складовими наукового потенціалу є кадри, кошти, матеріально-технічна база, інформаційне забезпечення.

Інформаційний потенціал – це наявні обсяги інформаційних ресурсів, інформаційної техніки і технологій та інших засобів і можливостей створювати, збирати, накопичувати, обробляти та використовувати різноманітні форми інформації для задоволення інформаційних потреб суспільства.

До *національного інформаційного ресурсу* відноситься уся належна країні інформація, включаючи окремі документи і масиви документів, незалежно від змісту, форми, часу і місця їх створення, форми власності, а також результати інтелектуальної, творчої діяльності, зафіксовані на будь-яких носіях інформації.

Питання для самоперевірки знань

1. Охарактеризуйте систему потенціалів національної економіки.
2. Дайте визначення поняття “природно-ресурсний потенціал” та визначте його структуру.
3. Охарактеризуйте показник “щільність населення”. Яке його значення в

даний час в Україні?

4. Сформулюйте сутність терміну «Науково-інноваційний потенціал»
5. Охарактеризуйте сучасний стан розвитку інформаційних технологій в країні.

Тести для самоперевірки знань

1. Національне багатство - це:

1) Грошові цінності, а також нагромаджений виробничий досвід суспільства
2) Сукупність вироблених суспільством протягом певного періоду матеріальних благ
3) Сукупність нематеріальних благ суспільства
4) Сукупність вироблених і нагромаджених суспільством матеріальних та духовних благ, а також природний потенціал країни

2. Чисельність населення країни = 45 млн. осіб, з них економічно активного населення – 70 %. Кількість офіційно зареєстрованих безробітних в країні - 850 тисяч осіб. Рівень безробіття (визначений за методологією МОП) - 15 %. Скільки безробітних (за методологією МОП) в країні?

1) 6,8 млн. осіб
2) 4,6 млн. осіб
3) 4,7 млн. осіб
4) Всі відповіді не вірні

3. Сума природжених здібностей, загальної і спеціальної освіти, придбаного професійного досвіду знань, творчого потенціалу, морально-психологічного і фізичного здоров'я, що забезпечують можливість приносити дохід, – це:

1) Здібність до праці
2) Людський капітал
3) Підприємницька здібність

4. Площа України складає:

1) 607,3 млн. га
2) 60,7 млн. га
3) 607, 3 тис. кв. км
4) Всі наведені відповіді не вірні

5. Назвіть область з найменшою щільністю населення:

1) Кіровоградська
2) Житомирська
3) Чернігівська
4) Донецька

Тема 8. Господарський комплекс України, регіональні особливості його розвитку і розміщення

План, за яким доцільно вивчати тему:

1. Господарський комплекс та його структура.
2. Особливості розвитку та регіонального розміщення основних галузей промисловості України.
3. Фактори, що впливають на розміщення машинобудівних підприємств.
4. Агропромисловий комплекс України.

Рекомендована література:

Базова: [1-5]

Допоміжна: [5, 12]

Інформаційні ресурси: [1-2, 4-5, 7]

Коротке викладення змісту теми

Система виробництва, обміну, розподілу і споживання**,** що склалася в межах країни, формує її *господарський комплекс*. Його об'єднують в єдине ціле транспортна система, система розселення, управління і зв'язку.

Традиційно господарський комплекс розглядають, як систему галузей господарювання. *Галузь* – це сукупність підприємств та організацій, об'єднаних спільністю функцій, які вони виконують у системі суспільного поділу праці. Згідно з існуючими теоріями регіональної економіки галузі мають різні функції і за цією ознакою поділяються на основні (профілюючі) та обслуговуючі.

До *основних галузей* відносяться районоутворюючі галузі спеціалізації, які мають високу питому вагу у виробництві регіону та найбільший економічний ефект. Ці галузі є визначальними у функціональній характеристиці регіону.

Обслуговуючі галузі забезпечують потреби основних галузей та населення регіонів в електроенергії, теплі, воді, будівельних матеріалах, перевезеннях, послугах зв'язку, торгівлі, фінансах, науці, культурі, житлово-комунальному обслуговуванні тощо.

До 2001 року класифікація галузей в економіці України проводилась на підставі Загального Класифікатора "Галузі народного господарства України" (ЗКГНГ). У 2001 році з метою забезпечення методологічної та термінологічної основи співставлення національної статистики зі статистикою світового співтовариства введено Класифікацію видів економічної діяльності (КВЕД).

Економічна діяльність – це процес поєднання дій, які призводять до отримання відповідного набору продукції чи послуг.

Головна галузь господарського комплексу України – промисловість. *Промисловість* – це сукупність галузей, що здійснюють видобуток та заготівлю природної сировини, виробництво засобів виробництва і товарів споживання. В промисловості виробляється майже половина обсягу випуску продукції галузей економіки, в ній зайнято більше 80% трудових ресурсів держави. До складу

промисловості входить близько 20 великих галузей, майже 150 підгалузей і більше 300 виробництв, які виробляють промислову продукцію.

Друга важлива галузь господарського комплексу – сільське господарство.

Сільське господарство – це сукупність галузей матеріального виробництва, в яких сконцентровано вирощування сільськогосподарських культур та розведення сільськогосподарських тварин для забезпечення населення продуктами харчування, а промисловості – сировиною. Структурну основу сільського господарства в Україні складають два напрямки – рослинництво і тваринництво, які в свою чергу, складаються з численних галузей і підгалузей.

Функціонування господарського комплексу зумовлює постійне посилення і розширення виробничих зв'язків між підприємствами кожної галузі, між окремими галузями. В результаті таких зв'язків виникають міжгалузеві господарські комплекси.

Міжгалузевий комплекс (МК) – це система економічно взаємопов'язаних галузей виробничої або невиробничої сфер. Він формується внаслідок кооперації та інтеграції підприємств та галузей.

Приклади МК: паливно-енергетичний, гірничо-металургійний, машинобудівний, лісопромисловий, агропромисловий, транспортний.

На розміщення кожної галузі промисловості впливає комплекс факторів, кожна галузь має певні особливості в своєму розвитку. Так, наприклад, підприємства нафтопереробної галузі – нафтопереробні заводи (НПЗ) розташовані, як правило, в районах споживання нафтопродуктів, тому що перевезення нафти значно дешевше, ніж перевезення досить великого асортименту вироблених нафтопродуктів.

На розміщення металургійного виробництва основний вплив здійснює його висока матеріалоємність. Підприємства повного циклу будують, як правило, або поблизу місць видобутку руди, або коксівного вугілля, або водяних джерел. З огляду на те, що родовища коксівного вугілля і залізної руди звичайно територіально не збігаються, у країні організовують виробництво металу в двох районах: один – біля видобутку руди, а інший - біля видобутку вугілля. При цьому підвищується ефективність використання транспорту: в одну сторону везуть руду, в іншу, в тих же вагонах, - вугілля.

Характерною рисою технологічного процесу на підприємствах целюлозно-паперової промисловості є велика потреба у воді. На 1 т готової продукції витрачається до 1000 куб. м води. З цієї причини потужні целюлозно-паперові підприємства розміщують, як правило, поблизу надійних водойм. Підприємства по виробництву паперу з вторинної сировини розміщують поблизу промислових центрів, де є умови для заготівлі макулатури.

На розміщення транспорту впливають наступні основні чинники:

- наявність вантажів і пасажирів для перевезення;
- природні умови;
- історичні причини (немає рації будувати нову, більш раціональну мережу, якщо уже вкладені значні засоби в неї в попередні періоди);
- витрати на створення транспортної мережі та її експлуатацію.

Питання для самоперевірки знань

1. Що таке господарський комплекс? Яка його структура в Україні
2. Які галузі входять до складу паливно-енергетичного комплексу?
3. Визначте особливості розміщення кольорової металургії в Україні.
4. Назвіть фактори, що впливають на розміщення машинобудівних підприємств
5. Назвіть сільськогосподарські культури, із яких в Україні одержують рослинну олію.
6. Які галузі харчової промисловості відносяться до видобувних?

Тести для самоперевірки знань

1. Основним недоліком гідроелектростанцій є:
   1) Велика кількість зайнятих земельних масивів
   2) Шкідливі викиди в атмосферу
   3) Велика потреба в робочій силі
   4) Всі попередні відповіді невірні.

2. Сировина для виробництва алюмінію (глинозем) виробляється в:
   1) Черкасах
   2) Полтаві
   3) Миколаєві
   4) Всі попередні відповіді вірні

3. Розміщення цукрової промисловості обумовлюється таким головним чинником:
   1) Наявністю трудових ресурсів
   2) Основними районами вирощування цукрових буряків
   3) Наявністю палива

4. Виробництво цегли в Україні розміщується:
   1) В залежності від наявності води
   2) Рівномірно по території країни
   3) В залежності від наявності трудових ресурсів
   4) Всі попередні відповіді невірні

5. Виробництво обладнання для нафтової та гірничо-добувної промисловості в своєму розміщенні тяжіє до:
   1) Трудових ресурсів
   2) Районів споживання продукції
   3) Джерел сировини
   4) Всі попередні відповіді невірні

Тема 9. Національна економіка та економічна безпека

План, за яким доцільно вивчати тему:

1. Методологічні аспекти визначення рівня економічної безпеки країни.
2. Механізм забезпечення економічної безпеки національної економіки України.
3. Концепція економічної безпеки України.

Рекомендована література:

Базова: [3-5]

Допоміжна: [8, 13-14]

Інформаційні ресурси: [1-2, 4-6]

Коротке викладення змісту теми

В цілому, *безпека – це* якісна характеристика об'єкта (системи), здатність об'єкта до існування і розвитку та його захищеність від внутрішніх та зовнішніх загроз.

Економічна безпека - це спроможність національної економіки забезпечити свій вільний і незалежний розвиток, а також здатність держави до захисту національних економічних інтересів від зовнішніх і внутрішніх загроз. Економічна безпека описує такий стан національної економіки, за якого забезпечується захист національних інтересів, стійкість до внутрішніх та зовнішніх загроз, здатність до розвитку та захищеність життєво важливих інтересів людей, суспільства, держави.

При аналізі економічної безпеки виділяються передусім три основні складові:

1. Економічна незалежність, що означає насамперед можливість здійснення державного контролю над національними ресурсами, спроможність використовувати національні конкурентні переваги для забезпечення рівноправної участі у міжнародній торгівлі.

2. Стійкість і стабільність національної економіки передбачає міцність і надійність усіх елементів економічної системи, захист усіх форм власності, створення гарантій для ефективної підприємницької діяльності, стримування дестабілізуючих факторів.

3. Здатність до саморозвитку і прогресу, тобто спроможність самостійно здійснювати постійну модернізацію виробництва, ефективну інвестиційну та інноваційну політику, розвивати інтелектуальний і трудовий потенціал країни.

Виділяють внутрішні та зовнішні загрози економічній безпеці України.

Внутрішні загрози:

- відсутність на державному рівні розробленої концепції та системи економічної безпеки;
- низький рівень науково-технічного потенціалу, втрата лідерства на важливих напрямках науково-технічного розвитку;
- високий рівень зношеності матеріально-технічної бази багатьох

економічних галузей, передусім матеріального виробництва;

- надто різка диференціація у доходах та споживанні населення, зростання рівня бідності, високий рівень безробіття;

- криміналізація економіки, зростання її «тіньового» сектора, поширеність організованої злочинності на ключові галузі економіки України;

- високий рівень корупції у державно-управлінській сфері;

- недосконаліть законодавства у сфері економічних відносин та механізмів формування економічної політики;

- низький рівень заробітної плати, відсутність мотивації до праці тощо.

Зовнішні загрози:

- зниження інвестиційних надходжень в економіку держави;

- значна частка сировинного експорту у зовнішньоекономічній діяльності та втрата традиційних ринків збуту;

- залежність забезпечення України від імпорту продовольчих товарів, товарів повсякденного попиту, технологічної продукції стратегічного значення;

- негативний вплив на національну економіку світових фондових, фінансових та валютних ринків;

- високий рівень зовнішнього боргу тощо.

Відповідно до Наказу Мінекономрозвитку України № 1277 від 29.10.2013 р. «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України», розрізняють наступні складові економічної безпеки: макроекономічну, фінансову, зовнішньоекономічну, інвестиційну, науково-технологічну, енергетичну, виробничу, демографічну, соціальну, продовольчу безпеки.

Державна діяльність із забезпечення економічної безпеки країни передбачає наступні *заходи:*

- створення інформаційної бази для об'єктивного і всебічного моніторингу економіки й суспільства та його проведення з метою виявлення і прогнозування внутрішніх і зовнішніх загроз життєво важливим інтересам об'єктів економічної безпеки;

- розробка комплексу оперативних і довготривалих заходів щодо попередження і нейтралізації внутрішніх і зовнішніх загроз;

- організація роботи із реалізації комплексу державних заходів щодо забезпечення економічної безпеки.

Основні *суб'єкти системи забезпечення* економічної безпеки: Верховна Рада України; Президент України; Рада національної безпеки і оборони України; Кабінет Міністрів України, міністерства та відомства; Конституційний суд України, суди загальної юрисдикції; органи прокуратури; органи місцевої державної влади, місцевого самоврядування, підприємства, організації; громадяни та об'єднання громадян.

Питання для самоперевірки знань

1. Визначте сутність терміну «Економічна безпека»
2. Назвіть зовнішні загрози економічній безпеці України

3. Охарактеризуйте стан енергетичної безпеки України на сучасному етапі
4. Охарактеризуйте концепцію економічної безпеки України

Тести для самоперевірки знань

1. Стан економіки, за якого, незалежно від кон'юнктури світових ринків, гарантується стабільне забезпечення населення продовольством у кількості, що відповідає вимогам науково обґрунтованих медичних норм – це:
1) Національна безпека
2) Економічна безпека
3) Продовольча безпека

2. Коефіцієнт природного приросту – це індикатор
1) Демографічної безпеки
2) Макроекономічної безпеки
3) Бюджетної безпеки
4) Всі відповіді не вірні

3. Частка іноземного банківського капіталу в загальному обсязі банківського капіталу – це індикатор
1) Боргової безпеки
2) Банківської безпеки
3) Демографічної безпеки
4) Макроекономічної безпеки

4. Стан економіки, за якого, незалежно від кон'юнктури світових ринків, гарантується стабільне забезпечення населення продовольством у кількості, що відповідає вимогам науково обґрунтованих медичних норм – це:
1) Продовольча безпека
2) Національна безпека
3) Економічна безпека

5. Інфляція – це:
1) Взаємозалежність між сукупним експортом та імпортом національної економіки
2) Загальні зміни цін на товари та послуги, якими користується населення країни протягом певного періоду часу
3) Спеціальний показник, що поєднує три складові (ВВП, грамотність і тривалість життя) та дає складну оцінку людському прогресу

Тема 10. Політика економічного зростання в національній економіці

План, за яким доцільно вивчати тему:

1. Сутність економічного розвитку та основні показники його рівня.
2. Концепція сталого розвитку. Економічний, соціальний та екологічний вимір сталого розвитку.
3. Національні можливості забезпечення сталого розвитку в Україні.

Рекомендована література:

Базова: [1-5]

Допоміжна: [4, 15]

Інформаційні ресурси: [2-4, 7]

Коротке викладення змісту теми

Економічний розвиток — це перехід від одного стану економіки до іншого, який характеризується зміною виробництва товарів та послуг.

Для оцінки рівня економічного розвитку використовують систему показників, яка включає:

- валовий внутрішній продукт на 1 особу населення;
- виробництво основних видів продукції на 1 особу населення;
- рівень та якість життя населення.

Інтегральним показником економічного розвитку є *індекс людського розвитку (ІЛР)* (до 2013 року – Індекс розвитку людського потенціалу).

Однією із форм розвитку є *економічне зростання.* Основоположниками теорії зростання вважаються американський економіст Е. Домар і англієць Р. Харрод.

Суть економічного зростання визначається по-різному. Декілька визначень поняття «економічне зростання»:

- *це реальний приріст обсягу ВВП в результаті збільшення кількості факторів виробництва чи вдосконалення техніки і технології;*
- *це збільшення реального обсягу ВВП на 1 особу населення;*
- *це збільшення виробництва реального ВВП в умовах повної зайнятості та стабільного рівня цін;*
- *це збільшення потенційного і реального обсягів продукції, доходу та багатства нації, реальний приріст сукупності споживчих вартостей та їх відповідність суспільним потребам.*

Отже, переважає думка, що *економічне зростання* — це такий економічний розвиток, коли протягом певного періоду кількісно і якісно зростає суспільне виробництво.

Два типи економічного зростання:

Екстенсивний тип – збільшення виробництва ВВП через збільшення кількості використовуваних економічних ресурсів. *Інтенсивний тип* – збільшення виробництва ВВП через підвищення ефективності використовуваних ресурсів, зокрема підвищення продуктивності праці.

Основні показники економічного зростання:

1. *Темп зростання ВВП* – визначається як відношення ВВП у поточному періоді до його значення у базовому періоді.

2. Темп приросту ВВП – це відношення абсолютного приросту ВВП до його початкового значення, показує процентну зміну ВВП, або від темпу зростання віднімається 100 %

3. *Темп приросту ВВП на 1 особу населення* – розраховується як відношення абсолютного приросту ВВП у розрахунку на 1 особу населення до початкового значення цього показника:

Фактори економічного зростання можна розділити на такі групи:

1) фактори пропозиції:

- природні – кількість і якість природних ресурсів;
- капітал – кількість і якість використовуваного капіталу;
- праця – кількість і якість трудових ресурсів;
- технологія – способи сполучення елементів виробництва;
- інновації – результат науково-технічного прогресу;
- інформація.

Серед цих факторів важливий – *підвищення продуктивності праці.*

2) фактори попиту (податковий тиск, ефективність кредитно-банківської системи, розширення експортних поставок, зростання споживчих, інвестиційних та державних витрат).

3) фактори розподілу (структурна політика – забезпечує оптимальний розподіл ресурсів; діюча система розподілу доходів).

4) інституційні фактори – державна політика в різних сферах економіки та суспільного життя.

Філософія сталого розвитку полягає в поступовому нарощуванні національних потенціалів країн світу для підвищення якості життя у всіх сферах життєдіяльності населення без нанесення шкоди природі і прийдешнім поколінням. Сталий розвиток має три виміри - економічне зростання, соціальний прогрес та охорону навколишнього середовища.

Економічний вимір сталого розвитку передбачає: зростання благополуччя членів суспільства; ліквідацію бідності шляхом ефективного використання ресурсів, збалансоване зростання країн з різними рівнями розвитку.

Соціальний вимір передбачає забезпечення в кожній країні людських прав та свобод, плюралізму, демократії, побудови громадянського суспільства.

Екологічний вимір передбачає захист навколишнього природного середовища, екосистеми, збереження флори та фауни, раціональне використання всіх мінеральних, біологічних, екологічних та інших видів ресурсів.

Питання для самоперевірки знань

1. У чому полягає суть економічного зростання? Назвіть основні показники його рівня
2. Розкрийте зміст та структуру чинників економічного зростання
3. Які ви знаєте типи економічного зростання?

4. Охарактеризуйте концепцію сталого розвитку, економічний, соціальний та екологічний вимір сталого розвитку

5. Окресліть національні можливості забезпечення сталого розвитку в Україні

Тести для самоперевірки знань

1. Якою має бути податкова політика, що впливатиме на економічне зростання:

1) Відповідність податкової системи потребам державного і регіонального бюджетів

2) Звуження податкової бази і підвищення податкових ставок

3) Незмінність податкової системи

4) Розширення податкової бази і зниження податкових ставок

2. Інтенсивний тип економічного зростання:

1) Збільшення виробництва ВВП через підвищення ефективності використовуваних ресурсів, зокрема підвищення продуктивності праці

2) Збільшення виробництва ВВП через збільшення кількості використовуваних економічних ресурсів

3) Зменшення виробництва ВВП

3. Фактори економічного зростання поділяються на групи: фактори пропозиції, фактори попиту, фактори розподілу. Виберіть із перелічених фактор, що відноситься до групи факторів пропозиції:

1) Податковий тиск

2) Обсяг природних ресурсів

3) Діюча система розподілу доходів

4. Головним макроекономічним показником розвитку національної економіки виступає:

1) Валовий внутрішній продукт

2) Сукупний суспільний продукт

3) Національне багатство

4) Національний доход

5. Фактори економічного зростання поділяються на групи: фактори пропозиції, фактори попиту, фактори розподілу. Обсяг природних ресурсів відноситься до групи факторів розподілу?

1) Так

2) Ні

Тема 11. Інтеграція національної економіки у світове господарство

План, за яким доцільно вивчати тему:

1. Фактори, що впливають на зовнішньоекономічну політику.
2. Переваги інтеграції для взаємодіючих сторін.
3. Розвиток транскордонного співробітництва в Україні.

Рекомендована література:
Базова: [1-5]
Допоміжна: [2, 7, 16]
Інформаційні ресурси: [2, 4-6]

Коротке викладення змісту теми

Діяльність держави, спрямована на регулювання економічних відносин з іншими країнами й на забезпечення ефективного використання зовнішнього фактора в національній економіці, являє собою зовнішньоекономічну політику держави.

У зовнішньоекономічній політиці відбувається постійна взаємодія двох процесів: протекціонізму й фритредерства (як двох видів зовнішньоекономічної політики).

Протекціонізм - це політика, що спрямована на захист національної економіки від іноземних товарів шляхом обмеження імпорту.

Інструменти протекціоністської політики поділяють на тарифні й нетарифні. Тарифні передбачають високі мита при імпорті готової продукції й більш низькі при експорті, нетарифні - безпосередньо спрямовані на обмеження експортно-імпортної діяльності з метою захисту від конкурентів певних галузей національної економіки.

До нетарифних методів регулювання зовнішньої торгівлі відносять: квотування, ліцензування, державну монополію.

Фритредерство - це політика вільної торгівлі, політика лібералізації, що з'явилася наприкінці XVII століття як реакція на протекціонізм.

Політику вільної торгівлі проводять країни з високоефективною національною економікою, що дозволяє підприємцям витримувати іноземну конкуренцію.

Найважливішим поняттям, що відображає поточне зовнішньоекономічне положення країни, є платіжний баланс.

Платіжний баланс держави відображає певну рівновагу між всіма доходами, які країна одержує від іноземних держав, і всіх платежів, які вона здійснює іноземним державам. Платіжний баланс – це специфічний статистичний документ, в якому відображені усі результати зовнішньоекономічної діяльності країни.

Функціонально платіжний баланс відіграє роль макроекономічної моделі, яка систематично відображає економічні операції, здійснені між національною економікою та економіками інших країн світу. Така модель складається з метою

розробки та запровадження обґрунтованої курсової та зовнішньоекономічної політики країни, аналізу і прогнозу стану товарного та фінансового ринків, двосторонніх та багатосторонніх зіставлень, наукових досліджень тощо.

В Україні *відповідальність за складання платіжного балансу* на законодавчому рівні покладено на Національний банк.

За формою складання платіжний баланс визначається як статистичний звіт, у якому в систематизованому вигляді наведені сумарні дані про зовнішньоекономічні операції резидентів даної країни з резидентами інших країн (нерезидентами) за певний період. Основні компоненти платіжного балансу групуються за двома рахунками:

1) рахунок поточних операцій;

2) рахунок операцій з капіталом і фінансових операцій.

Закономірним результатом розвитку міжнародної торгівлі й міжнародного руху факторів виробництва стала економічна інтеграція. *Економічна інтеграція* - це процес економічної взаємодії країн, який приводить до зближення господарських механізмів, що набуває форми міждержавних угод й узгоджено регульований міждержавними органами.

Основними формами міжнародного співробітництва України є:

- міжнародна виробнича й науково-технічна кооперація;
- залучення іноземних інвестицій і кредитів;
- розвиток міжнародних форм бізнесу.

Найбільш дієвою і ефективною стратегією інтеграції України у світову економіку є поєднання структурної перебудови економіки з її орієнтацією на активне зростання експорту і нарощування його інноваційного потенціалу.

Ця стратегія передбачає виконання таких завдань: розвиток експортного потенціалу та поліпшення структури експорту; раціоналізацію імпорту; підвищення конкурентоспроможності вітчизняної продукції; залучення іноземних інвестицій для технологічної модернізації виробництва; забезпечення економічної безпеки.

У зв'язку зі вступом України до СОТ особливої актуальності набуває забезпечення еквівалентності взаємодії національної економіки зі світовою економікою та формування позитивного сальдо платіжного балансу.

Забезпечення процесу інтеграції України до Європейського Союзу неможливе без підвищення політичної й економічної ролі регіонів, що, в свою чергу, вимагає активізації транскордонної і міжрегіональної співпраці і використання переваг, які надає Україні Європейська політика сусідства (ЄПС).

Транскордонне співробітництво означає будь-які спільні дії, спрямовані на посилення та поглиблення добросусідських відносин між територіальними громадами або органами влади, які перебувають під юрисдикцією двох і більше договірних сторін. Його основною формою є єврорегіони.

Питання для самоперевірки знань

1. Назвіть фактори, що впливають на зовнішньоекономічну політику
2. Назвіть п’ять рівнів розвитку інтеграційних процесів
3. Охарактеризуйте переваги інтеграції для взаємодіючих сторін
4. Що відображає платіжний баланс держави?
5. Назвіть цілі участі України в системі єврорегіонів

Тести для самоперевірки знань

1. Виданий державою спеціальний дозвіл на право здійснення зовнішньої торгівлі називається:

1) Бартером
2) Квотою
3) Ліцензією
4) Всі відповіді не вірні

2. В Україні відповідальність за складання платіжного балансу на законодавчому рівні покладено на:

1) Державну службу статистики
2) Міністерство фінансів
3) Національний банк

3. Експортна квота – це:

1) Відношення обсягу експортованих товарів і послуг до ВВП
2) Питома вага експортованих товарів за видами і ступенем їх перероблення
3) Всі відповіді не вірні

4. Сума всіх витрат жителів країни на іноземні товари за відрахуванням витрат інших суб’єктів на товари даної країни є:

1) Національним споживанням
2) Імпортом
3) Чистим експортом
4) Експортом

5. Адвалорне мито – це мито, розмір якого встановлюється:

1) У фіксованій сумі за одиницю товару
2) У процентах до митної вартості товару
3) В залежності від ступеня міжнародного демпінгу

Тема 12. Державне регулювання національної економіки

План, за яким доцільно вивчати тему:

1. Сутність державного регулювання економіки, його необхідність та об'єктивна потреба.
2. Напрями державного регулювання ринку праці.
3. Принципи та форми державного регулювання інвестиційної діяльності.

Рекомендована література:

Базова: [3-5]

Допоміжна: [6, 9, 15]

Інформаційні ресурси: [1-4, 6-7]

Коротке викладення змісту теми

Держава є активним економічним суб'єктом змішаної економіки, діяльність якого в економічній сфері має дві складові.

По-перше, економіка має у своєму складі державний сектор, який можна визначити як сукупність підприємств державної форми власності, і підприємств, у капіталі яких є державна частка. Економічна діяльність державних підприємств як суб'єктів ринку визначається і обмежується державою, яка спрямовує її, виходячи з державних інтересів. Отже складовою економічної діяльності держави є безпосереднє управління державним сектором економіки, так зване державне підприємництво.

Другою складовою діяльності держави як економічного суб'єкта в ринковій системі є *державне регулювання економіки* – сукупність заходів державного впливу на об'єкти й процеси з метою певного спрямування господарської діяльності суб'єктів національної економіки, узгодження їхніх інтересів і дій для реалізації суспільних цілей.

Державне регулювання економіки – це сфера діяльності держави для цілеспрямованого впливу на поведінку учасників ринкових відносин з метою забезпечення пріоритетів державної економічної політики.

Теоретичне обгрунтування державного втручання в економіку в цілому зрозуміле: там, де ринковий механізм не спрацьовує, або виявляються суттєві недоліки ринку, нагальною стає потреба в державному втручанні.

Основними недоліками механізму ринкового саморегулювання вчені називають наступні:

- ринок повільно реагує на потребу в докорінній структурній перебудові економіки, яка вимагає великих витрат і не дає швидких результатів;
- ринок не завжди підтримує саме існування некомерційних галузей людської діяльності (загальна освіта, фундаментальна наука та ін.);
- ринок досить часто призводить до нерівномірного розподілу доходів та жорсткої стратифікації суспільства;
- ринок не може попередити кризові явища та монопольні тенденції в економіці і швидко реагувати на їх циклічні коливання за умов дії лише

ринкового механізму.

Отже, державне регулювання економіки покликане компенсувати вади ринкового саморегулювання. Теорію державного регулювання економіки, як відомо, розробив Джон Мейнард Кейнс і його послідовники. Особливістю теорії є те, що ринок сам по собі не може забезпечити повної економічної стабільності, а тому держава зобов'язана відігравати активну роль у стабілізації економіки і пом'якшенні економічних спадів і піднесень. Для цього потрібно формувати відповідну державну економічну політику; ефективно використовуючи економічні, правові та адміністративні важелі.

Об'єкти державного регулювання економіки - це сфери, галузі економіки, регіони, а також ситуації, явища та умови соціально-економічного життя країни, де виникли або можуть виникнути труднощі, проблеми, які не вирішуються автоматично, або ті, що вирішаться у віддаленому майбутньому, тоді як їхнє вирішення конче потрібне для нормального функціонування економіки та підтримання соціальної стабільності.

Основними *економічними та соціальними функціями держави* в сучасній розвиненій соціально-орієнтованій ринковій економіці є наступні:

- формування законодавчої основи економічної діяльності;
- захист механізму конкуренції та запобігання негативним наслідкам монополізму;
- перерозподіл доходів в суспільстві, допомога бідним верствам населення;
- регулювання трудових відносин у країні, запобігання переростанню соціальних конфліктів у політичні;
- регулювання грошового господарства країни;
- контроль за сферою зовнішньої торгівлі і валютних операцій;
- регулювання використання природних ресурсів країни і організація охорони навколишнього середовища.

Отже, за допомогою механізму державного регулювання економіки регулюються такі основні сфери економічної діяльності:

1. Економічне зростання – забезпечення позитивного розвитку економіки держави шляхом регулювання попиту, пропозиції, інвестиційного клімату, стимулювання НТП, раціональної структури та розміщення економіки.

2. Ринок праці, зайнятість, умови та оплата праці – забезпечення прав працівників на працю та відповідну її оплату, захист працюючих від надмірної експлуатації з боку роботодавців.

3. Грошово-кредитні відносини – регулювання пропозиції та ціни грошей, запобігання надмірної інфляції, стимулювання інвестицій через процентні ставки, регулювання банківської сфери.

4. Фіскальна політика – регулювання економіки через встановлення податків та їх ставок, управління державним боргом, регулювання дефіциту та профіциту державного бюджету.

5. Обмеження монополізму – через державний контроль за ціноутворенням на певних ринках товарів та ресурсів, примусове припинення функціонування штучних монополій.

6. Регулювання зовнішніх економічних відносин – встановлення при необхідності податкових та кількісних обмежень (або, навпаки, стимулювання) на імпорт та експорт товарів, ввезення та вивезення капіталу з країни.

Питання для самоперевірки знань

1. Визначте сутність поняття «Державне регулювання економіки»
2. Назвіть основні функції держави в сучасній соціально-орієнтованій ринковій економіці
3. Охарактеризуйте напрями державного регулювання ринку праці
4. Які ви знаєте принципи та форми державного регулювання інвестиційної діяльності?

Тести для самоперевірки знань

1. Родоначальником теорії державного регулювання економіки є:
   1) Кларк
   2) Фрідмен
   3) Кейнс

2. Мінімальна заробітна плата це:
   1) Встановлений державою рівень зарплати за некваліфіковану працю, нижче якої не може проводитися її оплата при виконанні повної норми праці
   2) Встановлений фірмою рівень зарплати за кваліфіковану працю, нижче якої не може проводитися її оплата за умови виконання повної норми праці
   3) Всі відповіді не вірні

3. В Україні монопольним вважається становище суб'єкта господарювання, частка якого на ринку товару перевищує:
   1) 50 %, якщо він не доведе, що зазнає значної конкуренції
   2) 35 %, якщо він не доведе, що зазнає значної конкуренції
   3) Всі відповіді не вірні

4. Яка країна першою скористалася пропозиціями англійського економіста Дж.Кейнса щодо шляхів виходу ринкової економіки із кризи 1929-1933 рр.:
   1) Франція
   2) США
   3) Англія
   4) Росія

5. Основа забезпечення соціального захисту населення:
   1) Високі податки
   2) Високі витрати бюджету
   3) Високі темпи зростання національного продукту та відповідний його розподіл за потребами зайнятих та незайнятих
   4) Усі відповіді правильні

ТЕМИ РЕФЕРАТІВ

1. Динаміка та структура ВВП України
2. Розвиток приватизації в Україні
3. Характеристика домашніх господарств України
4. Проблема бідності в Україні та шляхи її подолання
5. Інфляційні процеси у світовій економіці та в Україні
6. Сучасний стан ринку праці в Україні
7. Динаміка та структура державного боргу України
8. Інвестиції в економіку України: стан, проблеми, перспективи
9. Енергетична залежність України
10. Теорії економічного зростання
11. Зовнішньоекономічна політика України
12. Платіжний баланс України
13. Товарна структура експорту та імпорту України
14. Україна і Європейський Союз

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Базова

1. Богословська А. В., Кваша О. С. Регіональна економіка: навч. посібник. Миколаїв: Видавець Ємельянова Т.В., 2018. 488 с.

2. Гусєва О. Ю., Воскобоєва О. В., Ромащенко О. С. Регіональна економіка: навчальний посібник. Київ : ДУТ, 2018. 55 с.

3. Конохова З. П. Моделі державного регулювання економіки : навчально-методичний посібник. Харків : НТУ «ХПІ», 2018. 132 с.

4. Мельникова В. І. Національна економіка: навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2019. 248 с.

5. Носова О. В. Національна економіка: навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2019. 512 с.

Допоміжна

1. Алексєєв В. М., Липовська Н. А. Взаємовідносини держави та суспільства: навч. посіб. Дніпро: ГРАНІ, 2019. 172 с.

2. Булах Т. М., Іващенко О. А., Плахотнікова Л. О. Аналіз стану та тенденції розвитку зовнішньої торгівлі України з країнами ЄС. *Науковий вісник Національної академії статистики, обліку та аудиту*. 2019. № 1-2. С. 59-68. URL: http://194.44.12.92:8080/jspui/handle/123456789/3719.

3. Галушка З. І., Катаранчук Г. Г. Поведінка домашніх господарств України: моделі та особливості регулювання. Монографія. Чернівці: Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, 2018. 190 с.

4. Економічні свободи для зміцнення соціально-економічного розвитку

України в умовах глобальних трансформацій / Наук. ред. В. Юрчишин. Київ : Заповіт, 2020. 276 с. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/article/ 2020_Economic_freedom.pdf.

5. Енергетична стратегія України на період до 2030 року, схвалена Розпорядженням КМУ від 24.07.2013 р. № 1071-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0002120-13.

6. Залюбовська С. С., Колупаєв Ю. Б., Мельничук І. О. Проблеми залучення інвестиційних ресурсів в економіку України. *Інвестиції: практика та досвід.* 2018. № 8. С. 26-30. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/8_2018/8.pdf.

7. Ігнатенко Т. С., Пархоменко В. В., Тарасенко А. Г. Україна в сучасних інтеграційних процесах: передумови та проблеми. *Науковий вісник Національної академії статистики, обліку та аудиту.* 2019. № 4. С. 83-91.

8. Кононова І. В. Розроблення стратегії розвитку національної економіки. *Причорноморські економічні студії.* 2018. Випуск 36. С. 60-65.

9. Кришень О. В. Теоретико-методологічні аспекти регіональної соціальної політики в період сучасних трансформацій: дис. … канд. наук з держ. упр.: 25.00.01. Дніпро, 2020. 241 с.

10. Куйбіда С. В. Концептуальні засади структурної політики держави в умовах глобалізації. *Регіональна економіка*. 2018. №1(87). С. 120-125. URL: http://re.gov.ua/doi/re2018.01.120_u.php.

11. Лелеченко А. П. Регіональна політика як науково-прикладний феномен. *Інвестиції: практика та досвід*. 2020. № 13-14. С. 92–96. DOI: 10.32702/2306-6814.2020.13-14.92.

12. Луньова Т. С. Енергоефективність економіки України: проблеми та перспективи. *Науковий вісник Національної академії статистики, обліку та аудиту: зб. наук. пр.* 2021. № 1-2. С. 36-42. URL: http://194.44.12.92:8080/jspui/handle/123456789/6170.

13. Луньова Т. С. Соціально-економічна безпека регіону: методичні підходи до оцінювання та забезпечення. *Науковий вісник Національної академії статистики, обліку та аудиту: зб. наук. пр.* 2022. № 1-2. С. 47-54. URL: http://194.44.12.92:8080/jspui/handle/123456789/6272.

14. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України, затверджені наказом Мінекономрозвитку України № 1277 від 29.10.2013 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13.

15. Папаїка О. О. Державне регулювання макроекономічного середовища: національні особливості та світовий досвід. *Причорноморські економічні студії.* 2018. Випуск 33. С. 11-16.

16. Пархоменко В. В. Проблеми та перспективи транскордонного співробітництва в Україні. *Науковий вісник Національної академії статистики, обліку та аудиту: зб.наук.пр.* 2020. № 4. С. 77-85.

17. Резнікова Н. В., Іващенко О. А., Курбала Н. В. Ретроспективний аналіз альтернативних підходів до виокремлення розвинених країн: фінансовий, індустріальний, цифровий та інноваційний виміри розвитку. *Ефективна економіка.* 2020. № 9. URL: http://www.economy. nayka.com.ua/?op=1&z=8172.

Інформаційні ресурси

1. Офіційний сайт Державної служби зайнятості України. URL: http://www.dcz.gov.ua/control/uk/index.
2. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua.
3. Офіційний сайт Інституту економіки та прогнозування. URL: http://ief.org.ua.
4. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: www.minfin.gov.ua.
5. Офіційний сайт Національного банку України. URL: http://www.bank.gov.ua.
6. Офіційний сайт Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг (Нацкомфінпослуг). URL: https://www.nfp.gov.ua/.
7. Офіційний сайт Рахункової палати України. URL: www.ac-rada.gov.ua.

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ЗНАНЬ З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «НАЦІОНАЛЬНА ТА РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКИ»

Навчальна дисципліна «Національна та регіональна економіки» оцінюється за модульно-рейтинговою системою. Вона складається з 2-х змістових модулів. Результати навчальної діяльності студентів оцінюються за 100-бальною шкалою в кінці семестру.

Поточний контроль: основними формами поточного контролю є підготовка аналітичних оглядів за темами та розв'язок практичних завдань.

За виконання завдань змістового модуля 1 студент може отримати 28 балів:

- тема 1 – аналітичний огляд (3 бали);
- тема 2 – аналітичний огляд (3 бали) та виконання практичного завдання (2 бали);
- тема 3 – аналітичний огляд (3 бали) та виконання практичного завдання (2 бали);
- тема 4 – аналітичний огляд (3 бали) та виконання практичного завдання (2 бали);
- тема 5 – аналітичний огляд (3 бали) та виконання практичного завдання (2 бали);
- тема 6 – аналітичний огляд (3 бали) та виконання практичного завдання (2 бали);

За виконання завдань змістового модуля 2 студент може отримати 22 бали:

- тема 7 – аналітичний огляд (3 бали) та виконання практичного завдання (2 бали);
- тема 8 – аналітичний огляд (3 бали) та виконання практичного завдання (2 бали);

- теми 9-10 – аналітичний огляд (4 бали) та виконання практичного завдання (2 бали);

- теми 11-12 – аналітичний огляд (4 бали) та виконання практичного завдання (2 бали).

За несвоєчасне виконання завдань поточного контролю (підготовку аналітичного огляду та вирішення практичного завдання) знімається по 0,5 балів за кожне завдання.

У разі недостатньої кількості балів за поточний контроль студент може отримати додатково по 5 балів за кожен змістовий модуль за умови виконання індивідуального завдання у формі реферату з обов'язковим захистом під час проведення викладачем консультацій з дисципліни згідно затвердженого графіку.

Модульний контроль: дві модульні контрольні роботи у формі підсумкового тестування. Студент може отримати максимально 10 балів за першу модульну контрольну роботу (теми 1-6) та 10 балів за другу модульну контрольну роботу (теми 7-12).

За несвоєчасне виконання завдань модульного контролю знімається по 3 бали за кожну модульну контрольну роботу.

***Підсумковий контроль*:** екзамен. Студент може отримати максимально 30 балів.

За результатами семестру студент отримує підсумкову оцінку за 100-бальною системою, яка розраховується як накопичена сума отриманих балів за всі види поточного, модульного та підсумкового контролю.

У випадку, якщо за результатами модульно-рейтингового контролю студент отримав сумарну кількість балів, що не перевищує 49 балів, до екзамену він не допускається і направляється на повторний курс вивчення дисципліни.

Розподіл балів, які отримують студенти

Поточне тестування та самостійна робота												Екзамен	Сума
Змістовий модуль № 1							Змістовий модуль № 2						
Т1	Т2	Т3	Т4	Т5	Т6	МК1	Т7	Т8	Т9-10	Т11-12	МК2	30	100
3	5	5	5	5	5	10	5	5	6	6	10		

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90 – 100	**A**	відмінно	зараховано
82-89	**B**	добре	
74-81	**C**		
64-73	**D**	задовільно	
60-63	**E**		
35-59	**FX**	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
0-34	**F**	незадовільно з обов’язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов’язковим повторним вивченням дисципліни